

ԿԵՆՍՈՒՆՈՐՏԱՅԻՆ ՊԱՀՊԱՆԱՎԱՅՐ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿԻՐԱԴՌՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Posted on August 23, 2020 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Արեգ Ղարաբեգյան, Դրօշակ ամսաթերթ, Օգոստոս 2020

Աշխարհում գերիշխանություն հաստատած տեխնածին տնտեսական համակարգերը կորզում են բնական պաշարները՝ առանց դրանց բնական սահմանափակվածությունն ու վերականգնման ունակությունը նկատի առնելու: Բնական պաշարների վրա մեծացող ճնշումը պահանջում է նոր հասարակական-Էկոլոգիական մոտեցում, որը մի կողմից պետք է մեղմի կենսաբազմազանության կորուստը, մյուս կողմից՝ խթանի կայուն հողօգտագործումը՝ ներառելով տեղի բնակչության կարիքները: Այդպիսի լուծումներից մեկը կենսոլորտային պահպանավայրն է:

Միավորված ազգերի կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպությունը (ՅՈՒՆԵՍԿՕ - UNESCO) մշակել է խիստ պահանջներ կենսոլորտային պահպանավայրերի ստեղծման համար: Այդպիսի պահպանավայրի ստեղծումը առաջադրվում է պետության կողմից և ստանում է միջազգային ճանաչում: Կենսոլորտային պահպանավայրը, որոշ առումով ծառայում է որպես «կենդանի լաբորատորիա»՝ հողի, ջրի և կենսաբազմազանության միասնական կառավարման փորձարկման և ցուցադրման համար: Կենսոլորտային պահպանավայրերը ձևավորում են համաշխարհային ցանց, որի ներքո հեշտանում է տեղեկատվության, փորձի և աշխատակազմի փոխանակումը: Ներկայումս աշխարհի 124 երկրներում կա 701 կենսոլորտային պահպանավայր, ներառյալ 21 անդրսահմանային պահպանավայրերը:

Ինչպես նշվեց, կենսոլորտային պահպանավայրը անդրադառնում է մեր ժամանակների ամենակարևոր և անհետաձգելի խնդիրներից մեկին. ի՞նչպես ապահովել, որ մարդկության և բնության լավակեցությունները իրար հետ լինեն համերաշխ: Այն ապահովելու համար շատ խմբավորումներ պետք է աշխատեն միասին, որոնք են բնապահպանները, հասարարական կազմակերպությունները, տեղական իշխանությունները, գիտնականները և ամենակարևորը՝ տեղական համայնքները: Հետևաբար, կենսոլորտային պահպանավայրերը տարբերվում են սովորական պաշտպանված տարածքներից: Դրանք միևնույն ժամանակ նպաստում են պաշարների կայուն օգտագործմանը և տեղական համայնքների բարեկեցությանը:

«Կայունություն» հասկացությունը պնդում է, որ այսօրվա մարդկությունը չպետք է ապագա սերունդների գոյությունը դնի վտազնի տակ: Կենսոլորտային պահպանավայրի նպատակն է պահպանել կենսաբազմազանությունը, կարգավորել բնական պաշարների օգտագործումը՝ պահպանելով դրանք, խթանել կայունության և ներառական տնտեսական զարգացմանը:

Հայաստանն առայժմ չունի ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի՝ գործող կենսոլորտային պահպանավայրեր, սակայն 1990-ականներից սկսած մի շարք փորձեր եղել են այդ առնչությամբ: Արդեն իսկ ստեղծվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի պահանջներին համապատասխան ազգային՝ Մարդը և Կենսոլորտը (MAB) հանձնաժողովը: Հայաստանի պարագայում առաջնահերթ է

դիտարկել Սևան ազգային պարկի կարգավիճակը՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի պահանջներին համապատասխան կենսոլորտային պահպանավայրի վերածելու հարցը:

Կենսոլորտային պահպանավայրերի գործառույթները

Նախատեսված է, որ ցանկացած կենսոլորտային պահպանավայր պետք է կատարի երեք հիմնական գործառույթ, որոնք լրացնում են և փոխադարձաբար ամրապնդում են մեկը մյուսին: Դրանք են՝

- **Պահպանման գործառույթը**, որի նպատակն է նպաստել տեսակների, լանդշաֆտների, էկոհամակարգերի և գենետիկ պաշարների բազմազանության պահպանմանը.
- **Չարգացման գործառույթը**, որի նպատակն է նպաստել տնտեսական և հասարակական զարգացմանը, որն ունի հասարակական-մշակութային և էկոլոգիական կայունություն.
- **Գիտակրթական աջակցության գործառույթը**, որի նպատակն է աջակցել պահպանման ու զարգացման հարցերի հետ կապված հետազոտություններին, մոնիթորինգին, էկոլոգիական կրթությանը, տեղեկատվության փոխանակմանը տեղային, ազգային և համաշխարհային մակարդակներում:

Կենսու

որտային պահպանավայրերի գոտիները

Կենսոլորտային պահպանավայրերը ունենում են երեք փոխկապակցված գոտիներ՝ միջուկային, բուֆերային և աշխատանքային, որոնք ձգտում են կատարել երեք լրացնող ու միմյանց ուժեղացնող դերկատարություն:

- միջուկային գոտու տարածքն ընդգրկում է խիստ պաշտպանված մի Էկոհամակարգ, որը նպաստում է լանդշաֆտների, Էկոհամակարգերի, տեսակների և գենետիկ տատանումների պահպանությանը.
- բուֆերային գոտի, որը շրջապատում է միջուկային տարածքը և օգտագործվում է բարենպաստ ու ճիշտ Էկոլոգիական գործունեությունների համար, որոնք կարող են նպաստել գիտական հետազոտություններին, մոնիտորինգին, ուսուցմանը և կրթությանը.
- աշխատանքային գոտու տարածքը պահպանավայրի այն մասն է, որտեղ ամենամեծ հասարակական-մշակութային ու Էկոլոգիապես կայուն գործունեությունը խթանում է տնտեսական և սոցիալական զարգացումը:

Միայն միջուկային գոտին է պահանջում խիստ իրավական պահպանություն և, հետևաբար, դրանով կարող է համապատասխանել արդեն գոյություն ունեցող պահպանվող տարածքներին, ինչպիսիք են օրինակ, բնապահպանական արգելոցը, արգելավայրը կամ ազգային պարկը:

Այս գոտիավորման սխեման իրական աշխարհում իրականացվում է տարբեր ուղիներով, ելնելով աշխարհագրական, հասարակական-մշակութային պայմաններից, առկա պահպանության իրավական միջոցներից և տեղային խոչընդոտներից: Այս ճկունությունը կարող է օգտագործվել ստեղծարար ճանապարհով և համարվում է կենսոլորտային պահպանավայր հասկացության ամենաբնորոշ գծերից մեկը, որը նպաստում է, որպեսզի պաշտպանվող տարածքներն միավորվեն ավելի ընդարձակ լանդշաֆտների մեջ:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ին դիմելու առաջին քայլերը

Կենսոլորտային պահպանավայր ստեղծելը ժամանակատար գործընթաց է, որը պահանջում է լայն տեղեկատվության հավաքագրում և հանրային լայն ներգրավվածություն: Այս գործընթացի ընթացքում պետք է առաջինը որոշվի. արդյո՞ք տարածաշրջանը ունի կենսոլորտային պահպանավայր դառնալու ներուժ: Հետևաբար առաջին քայլը պետք է լինի տարածաշրջանի ներուժի վերլուծությունն ու իրագործելիության ուսումնասիրությունը:

Ըստ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի, որոշակի քայլեր են հարկավոր ստեղծելու կենսոլորտային պահպանավայր: Նախ հարկավոր է, որ ուսումնասիրություն կատարվի, որպեսզի հայտնաբերվի կենսոլորտային պահպանավայրի լավագույն ու ամենանպատակահարմար վայրը: Ապա որոշված վայրի համար անհրաժեշտ է կատարել իրագործելիության (fiesability) ուսումնասիրություն: Վերջում ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համար պետք է պատրաստվի այն թղթածրարը, որը հիմնավորելու է նշված տարածքում կենսոլորտային պահպանավայրի ստեղծումը:

Կարևոր է նախ, որ գնահատման մեջ նշվի համապատասխան միջուկային ու

բուժերային գոտիների ստեղծումը և նաև այն փաստը, որ տարածաշրջանի բնական որակներն ունեն համաշխարհային կարևորություն: Բացի այդ, կենսոլորտային պահպանավայր գործելու համար կարևոր նշանակություն ունի նաև հստակ համայնքային աջակցություն ունենալը:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի դիմումը բաղկացած է երեք մասից՝

1. Առաջին մասն իրենից ներկայացնում է ամփոփում, որը նշում է, թե առաջադրված տարածքն ինչպես է արձագանքում կանոնադրական հիմունքների սահմանած կենսոլորտային պահպանավայրերին բնորոշ գործառույթներին և չափանիշներին: Դրա հետ մեկտեղ ներկայացնում է այս հարցով մտահոգված իշխանությունների հավանության ստորագրությունները:
2. Երկրորդ մասն ավելի շատ մանրամասներ է ներկայացնում և ավելի նկարագրողական բնույթ ունի, անդրադառնում է մարդկային, ֆիզիկական և կենսաբանական հատկանիշներին:
3. Երրորդ մասը բաղկացած է երկու հավելվածներից. առաջին հավելվածը կիրառվում է կենսոլորտային պահպանավայրերի ցանցի տեղեկատուն թարմացնելու համար, եթե իհարկե տեղանքը ճանաչվել է որպես կենսոլորտային պահպանավայր: Երկրորդ հավելվածը կիրառվում է կենսոլորտային պահպանավայրերի խթանողական և հաղորդակցման նյութեր ապահովելու համար:

Գերմանական Միխայել Սուքոյ (Michael Succow) հիմնադրամը, որն ունի հարուստ փորձ կենսոլորտային պահպանավայր ստեղծելու ուսումնասիրություններ կատարելու և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի փաստաթղթերի ծրարը պատրաստելու ոլորտում, 2017 թվականին Հայաստանի բնապահպանության նախարարության գաղափարաբանական առաջնորդությամբ և Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի անմիջական մասնակցությամբ նախաձեռնեց անհրաժեշտ նախնական ուսումնասիրություններ՝ բացահայտելու այն վայրերը որտեղ հնարավոր է ստեղծել կենսոլորտային պահպանավայր: Դիտարկվում էր, որ երկրում այդպիսի հնարավոր տարածք կարող է համարվել նաև «Սևան ազգային պարկը»:

Սևանա ազգային պարկի հատկությունները

Սևանա լիճը կազմում է Անդրկովկասի ամենամեծ ջրային պաշարը և, հետևաբար, տարածաշրջանում քաղցրահամ ջրի և քաղցրահամ ջրի ձկների ամենակարևոր աղբյուրն է: Պատմականորեն այն կարևոր դեր է խաղացել Հայաստանի ապահովման գործում և մինչ օրս մեծ դեր է խաղում երկրի տնտեսության մեջ՝ հանդիսանալով ոռոգման ջրի և ցածր գնի էլեկտրաէներգիայի արտադրության, ինչպես նաև ձկների, հանգստի և զբոսաշրջության ապահովման հիմնական աղբյուր:

«Սև

ան ազգային պարկը» ստեղծվել է 1978 թվականին՝ Սևանա լճի Էկոհամակարգերի պահպանման համար: Ազգային պարկն ընդգրկում է Սևանա լիճը և հարակից տարածքները՝ մինչև լճի շրջակայքում գտնվող մայրուղին: Ազգային պարկի համար սահմանվել է պահպանության խիստ ռեժիմ, ինչպես նաև խիստպաշտպանական, հանգստի և տնտեսական գործունեության գոտիներ: Ազգային պարկի պահպանվող տարածքները շարունակական կամ անխափան գոտիներ չեն (չնայած կոչվում են գոտիներ) և տարածվում են պարկի ամբողջ տարածքում: 3700 հա արգելոցի գոտին բաղկացած է հինգ հիմնական տարածքներից՝ Արտանիշ, Վարդենիս, Լիճք, Նորադուլ և Նորաշեն, ինչպես նաև տասը այլ պահպանվող տարածքներից, որոնք ձգվում են երկայնքով 500 մ երկարությամբ խոշոր գետերի շրջակայքում՝ սկսած գետի բերանից: Հանգստի գոտին զբաղեցնում է 4200 հա ավիամերձ տարածք, որը նախատեսված է հանգստի և առողջության համար: Այստեղ գործում են տարբեր հարմարություններ, ինչպիսիք են հյուրատները, հյուրանոցները, մասնավոր հանգստի վայրերը և այլն, որոնք տեղակայված են ամբողջ ավիամերձ հատվածում, բայց ավելի շատ կենտրոնացած են լճի արևմտյան մասում:

Սևանի թերակղզին ազգային պարկի ամենամեծ ցամաքային տարածքներից մեկն է, որը տարիների ընթացքում ենթարկվել է մարդածին ճնշման և կորցրել իր բնօրինակ

բնական բուսականությունը:

Արտանիշ թերակղզին պարկի լավագույն պահպանվող տարածքներից մեկն է: Այն համարվում է որպես բնության բացառիկ հուշարձան և սահմանվել է որպես արգելոցի տարածք: Մոտ 2500 հա ծածկված է եզակի բուսականությամբ: Հատկապես հետաքրքրություն է ներկայացնում քարանձավներով հարավային ժայռոտ լանջը:

Պարկի բուսական աշխարհը ներկայացված է 28 տեսակի ծառերի, 42 տեսակ թփերի, 866 բազմամյա խոտաբույսերի և 307 տեսակ տարեկան և երկամյա բույսերի տեսքով: Ազգային պարկի և դրա բուժերային գոտու բուսական աշխարհը ներառում է մոտ 1600 բույսեր, որոնք ներկայացված են ինչպես ջրային, այնպես էլ ցամաքային տեսակներով:

Քսանութ գետեր և հոսանքներ հոսում են Սևանա լիճ, բայց լճից դուրս է գալիս միայն Հրազդան գետը: Այնուամենայնիվ, 1933 թվականից լճից ջրի արտահոսքը արհեստականորեն կարգավորվել է հիդրոէներգետիկայի և ոռոգման համար:

Երկարատև կործանարար մարդածին ազդեցության հետևանքով Սևանա լիճը Հայաստանի ամենաշատ խանգարված էկոհամակարգն է: Այսպես կոչված «Սևանի խնդիրը» ծագել է 19-րդ դարում: Այդ ժամանակից ի վեր հիմնական մարտահրավերը եղել է այն հարցը, թե ինչպես օգտագործել լճի ջրային պաշարները, քանի որ Սևանա լիճը ճանաչվել է որպես Հայաստանի համար կարևոր ջրային պաշար: Լիճը դեռևս քայքայված վիճակում է, իսկ դրա ապագան վտանգված, որպես կարևոր առևտրային և կենսապահովման ձկնորսական արդյունաբերություն: Վտանգված է մնում նաև թռչնաբուժության տեսակները բնադրելու և գաղթելու կարևոր կենսամիջավայրը:

«Սևանա ազգային պարկը» կենսոլորտային պահպանավայր դարձնելու մարտահրավերը

«Սևան ազգային պարկի» սպառնալիքների ցանկը ընդարձակ է՝ օրինական և անօրինական ձկնորսություն, ջրերի աղտոտում, արոտավայրերի անկանոն շահագործում, թափոնների աղբահանություն, հողերի յուրացում, տուրիզմ և հանգիստ, հողօգտագործման փոփոխություն, որս, որսագողություն, անտառահատում, հանքարդյունաբերություն և այլն: Հետևաբար ազգային պարկի հիման վրա կենսոլորտային պահպանավայր ստեղծելը դժվարին ջանք է: Դա անելու համար անհրաժեշտ է՝

- Ձկնորսության կանոնակարգերի խստագույն հսկողություն և կայուն ձկնորսության սխեմայի մասին համաձայնագիր, որը ձեռնտու կլինի տեղի բնակչությանը.
- Թափոնների բարելավված կառավարում (ներառյալ կեղտաջրերի կառավարում) և երկարաժամկետ պաշտոնական հանձնարարականներ/կարգավորող շրջանակներ և կոյուղաջրերի համակարգերի օրինական կիրառում (առևտրային տուրիզմի մատակարարների համար).

- Չրի մակարդակի բարձրացմանը խոչընդոտող շենքերի քանդում և ենթակառուցվածքային փոփոխություններ.
- Դրենաժի և Էրոզիայի վերահսկում.
- Կայուն հողօգտագործման խթանում և իրավական աջակցություն.
- Տեղական բնակչության հետևողական ներառումը և մասնակցությունը նախագծման և զարգացման ծրագրերում.
- Բնական ափի վերականգնում (թռչունների հանգստավայրեր).
- Եվ ամենակարևորը՝ հիմնական գոտու խիստ պաշտպանվածությունը:

Հիմնական գոտու խիստ պաշտպանվածությունը հնարավոր է միայն հաշվի առնելով վերակենսորոնացումը և վերանայելով ազգային պարկի սահմանները: Մասնավորապես մինչ այժմ լճի ափին գտնվող կենսաբազմազանությունը բավականին ցածր է, և ոչ մի ազգային անտառ ներառված չէ: Հետևաբար, կենսոլորտային պահպանավայրերի ստեղծման նախադրյալները կլինեն հիմնական գոտու վերակենսորոնացումը՝ այսինքն ոչ թե ամբողջ լիճը, այլ ավելի շուտ շրջակա Էկոհամակարգերի ներառումը և (հետևաբար) ազգային պարկի խոշորացումը լրացուցիչ պաշտպանվող տարածքների միջոցով, օրինակ՝ Մասրիկ գետը և նրա վտակների ներառումը, որոնք հոսում են քաղաքային տարածքների հարևանությամբ: Վերջինս մեծ նշանակություն ունի, քանի որ այն ձկների բազմացման անհրաժեշտ միջավայր է:

Ըստ Հայաստանի կառավարության և ոլորտի փորձագետների, Սևանն ունի զբոսաշրջության մեծ ներուժ՝ մասնավորապես բնական միջավայրին համահունչ սպորտը և Էկո-տուրիզմը, սուզվելու, պարագլայդինգի և ծայրահեղ (էքստրեմալ) սպորտի այլ ձևերով, բայց նաև սպորտային ձկնորսություն, թռչունների դիտում, թիթեռի դիտում (արդեն գոյություն ունի, բայց, հավանաբար, կարող է հետագայում զարգանալ), բույսերի դիտում (հաշվի առնելով կարևոր բույսերի տարածքները՝ «Սևան», «Արդանի թերակղզին», «Արեգունիի գիհի անտառտնտեսություն») և արշավ:

Եզրափակում

Ինչպես վերը նշվեց, 2017 թվականին Հայաստանի բնապահպանության նախարարը առաջ էր մղում կենսոլորտային պահպանավայրերի ստեղծման գաղափարը, որը Հ. Յ. Դաշնակցության կողմից պաշտպանվող ներառական սոցիալ-տնտեսական և հավասարակշռված Էկոլոգիական քաղաքականության կիրառական հիմնական մոտեցումն է:

Ի՞նչու է կենսոլորտային պահպանավայրերի զարգացումը լավ գաղափար լինելու Սևանում: Ի՞նչու օգտակար կլինի: Քանի որ Սևանա լճի հետ կապված յուրաքանչյուր գործողություն բազմակի ուշադրության և ճշգրտության կարիք ունի, խորհուրդ է տրվում դիտարկել ուշադիր մոտեցում: Իրոք, կենսոլորտային պահպանավայրը կարող է օգնել համայնքների հասարակական-տնտեսական իրավիճակի բարելավմանը՝

ստեղծելով նոր հնարավորություններ, լավ հիմք ձևավորել այլընտրանքային և կայուն զբոսաշրջության համար, ինչպես նաև կազմակերպել օրգանական արտադրություն և այլն: Քանի որ Սևանի շուրջ զբոսաշրջության զարգացումը տրված փաստ է, հետևաբար կարիքները կառավարելու համար Սևանում կենսոլորտային պահպանավայրերի զարգացման հիմնական տեսլականը դրված է նաև զբոսաշրջության կայուն զարգացման մեջ՝ ներկայումս միջին հաշվով դիտարկվող 60-օրյա տարեկան հանգստի շրջանը վերածելով ողջ տարվա ընթացքում գործունեության իրականացման շրջանի:

Ամփոփելով արձանագրենք, որ այն աշխատանքը, որը սկսվել էր 2017 թվականին ու մնացել է անկատար, պետք է շարունակել: Անհրաժեշտ է կատարել մանրամասն իրագործելիության ուսումնասիրություն, պատրաստել դիմումի փաստթղթային ծրարը և դիմել ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ին՝ Սևանում կենսոլորտային պահպանավայր ստեղծելու համար:

Արեգ Ղարաբեգյան - ՀՅ Դաշնակցության Հայաստանի Գերագույն մարմնի շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների մասնագիտական ոլորտային հանձնախմբի նախագահ:

There are no comments yet.